

3. Дідик М. М. ДНК-аналіз як метод криміналістики у різних країнах світу. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. Харків, 2003. Вип. 2. С. 34–36. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9ef01d96-de30-4629-a184-18cda5ed99f9/content>

4. Степанюк Р. Л. Криміналістичний ДНК-аналіз: стан і перспективи розвитку в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2021. Вип. 3. С. 60–80. URL: <https://share.google/kuaWdbqXEFECA6pML>

5. Осика І. М., Калюжна А. О., Матвієнко О. А. Використання сучасних технологій у криміналістиці в умовах воєнного стану: можливості та обмеження. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 5. С. 469–472. URL: http://www.lsej.org.ua/5_2024/118.pdf

Циктіч Софія Віталіївна,

здобувач вищої освіти Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка

РЕАЛІЗАЦІЯ ЗАСАДИ ЗМАГАЛЬНОСТІ СУДОВИМ КОНТРОЛЕМ НА ДОСУДОВОМУ ПРОВАДЖЕННІ (КРИМІНАЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Реалізація засади змагальності судовим контролем на досудовому провадженні в криміналістичному аспекті зумовлена тим, що саме на стадії досудового розслідування формується основний доказовий масив, закладаються рамки допустимості доказів, визначаються межі втручання у права людини, а також виникають найбільш суттєві ризики односторонньої «процесуальної переваги» сторони обвинувачення. Змагальність у такій ситуації не може бути зведена до декларації про рівність сторін: вона потребує інституційного механізму, який здатний реально обмежувати дискрецію держави, забезпечувати ефективність захисту, гарантувати справедливість процедури й створювати умови для перевірюваного, контрольованого доказування. Саме судовий контроль у досудовому провадженні виступає таким механізмом, оскільки через нього змагальність набуває практичного виміру у вигляді процесуальної можливості сторони захисту й інших учасників ініціювати судову перевірку

дій, рішень і втручань, а також впливати на доказовий ландшафт, запобігаючи формуванню «дефектної» доказової бази, яка згодом або спричинить несправедливий вирок, або буде зруйнована на стадії судового розгляду через недопустимість доказів [1; 2; 15].

Монографічні дослідження судового контролю показують, що він є не лише формою нагляду за законністю, а специфічною судовою функцією, яка забезпечує баланс між ефективністю розслідування та правами особи, реалізуючи конституційний стандарт судового захисту й доступу до правосуддя саме на «ризиковій» стадії досудового провадження [1; 25]. У цьому контексті реалізація змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею відображає ключову ідею: змагальність на досудовій стадії не є тотожною судовому розгляду по суті, але вона виявляється через змагальний характер процедур судового контролю, де сторони отримують можливість представити позиції, аргументи і докази, а суд – здійснити неформальну, а реальну перевірку необхідності, пропорційності та законності процесуальних рішень [2]. Криміналістичний аспект полягає в тому, що такі рішення не тільки охороняють права, а й визначають якість доказової інформації: судовий контроль «передбачає» майбутню доказову перевірку в суді першої інстанції, формуючи стандарти документування, вимоги до обґрунтування, точність меж втручань і допустимість джерел доказів [15; 14].

З криміналістичної точки зору судовий контроль є елементом криміналістичного забезпечення доказування, оскільки він впливає на всю траєкторію збирання і фіксації доказів: через санкціонування або відмову в санкціонуванні втручань у права, через контроль процесуальної форми, через реагування на скарги на бездіяльність або незаконні дії, через механізми забезпечення доказів, а в окремих випадках – через проведення допиту під час досудового розслідування в судовому засіданні. Саме тому судовий контроль слід розглядати як інструмент «управління доказовими ризиками»: він покликаний не лише констатувати порушення, а запобігати створенню доказів із дефектом походження, меж або процедури, що в подальшому призведе до їх недопустимості [15; 23]. У цьому аспекті наукові підходи до статусу та функцій слідчого судді підкреслюють, що він є суб'єктом реалізації судових функцій у досудовому провадженні, який забезпечує судовий захист прав і свобод, водночас не підміняючи слідчі або прокурорські функції [19; 21; 25]. Проблемність практики часто полягає саме в межах:

надмірно пасивний слідчий суддя не забезпечує змагальність, а надмірно активний ризикує перейти до функціонального заміщення сторони обвинувачення або фактичного формування доказів замість неї, що суперечить моделі змагального процесу [19; 24; 25].

Центральним для криміналістичного виміру змагальності в судовому контролі є питання «якості» обґрунтування клопотань сторони обвинувачення і стандартів судової перевірки. У досудовому провадженні значна частина доказів формується через інтенсивні втручання: обшуки, тимчасовий доступ, арешти, негласні дії, вилучення цифрових носіїв, доступ до комунікацій. Якщо судовий контроль перетворюється на формальне затвердження клопотань, змагальність руйнується, а криміналістичний результат стає «крихким»: докази набувають ризику дефектності вже на стадії отримання. Навпаки, ефективний судовий контроль стимулює сторону обвинувачення документувати і обґрунтовувати необхідність та пропорційність втручань, звужувати предмет і межі клопотань, забезпечувати точність опису об'єкта втручання, що безпосередньо впливає на допустимість і достовірність доказів [15; 14]. Звідси випливає, що реалізація змагальності судовим контролем є одночасно правозахисним і доказово-орієнтованим механізмом: через змагальне оскарження та судову перевірку формується дисципліна доказування на досудовій стадії, а криміналістична тактика збирання доказів змушена бути сумісною з процесуальною чистотою та судовими стандартами [1; 2; 15].

Особливо показовим є судовий контроль у сфері оперативно-розшукових заходів і використання їх результатів у доказуванні. Криміналістично це один із найризиковіших сегментів, оскільки межа між інформацією і доказом тут залежить від процесуальної трансформації, законності підстав, режиму санкціонування та документування. Судовий контроль і прокурорський нагляд за використанням протоколів оперативно-розшукових заходів як доказів підкреслюють, що без належного контролю оперативні матеріали можуть стати джерелом процесуальних дефектів, які потім «заражають» весь доказовий масив, формуючи ланцюг недопустимості [3]. Подальші розробки щодо судового контролю за законністю проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують права і свободи, акцентують, що саме судова перевірка є ключовою гарантією проти свавільних втручань і «таємної процесуальності», яка несумісна зі

змагальним характером кримінального провадження [5]. У цьому сенсі криміналістичний аспект реалізації змагальності полягає у тому, що слідчий суддя, ухвалюючи рішення про допустимість втручання або реагуючи на скарги, фактично визначає рамки майбутньої доказової придатності результатів, встановлюючи мінімальні стандарти для їх отримання і фіксації [3; 5; 17].

Не менш важливим є судовий контроль за дотриманням конституційних прав людини у кримінальному процесі й оперативно-розшуковій діяльності, оскільки саме права людини задають «межі дозволеного» у криміналістичній тактиці збирання доказів. Підхід до судового контролю як до гарантійного механізму демонструє, що його розвиток є відповіддю на системний ризик: у досудовому провадженні держава має структурну перевагу в доступі до ресурсів і примусу, а отже, без судового контролю змагальність перетворюється на формальність [4; 6]. Право на справедливий суд у цьому контексті має розумітися як стандарт, який «починається» не з судового розгляду по суті, а з досудових процедур, де формується доказова база і де обмеження прав можуть бути найбільш інтенсивними [6; 15]. Криміналістично це означає, що судовий контроль повинен забезпечувати не тільки формальну відповідність закону, а й реальну перевірку ризиків свавілля, а також вимогу достатності й конкретності обґрунтування втручань, що забезпечує перевірюваність доказів у майбутньому [14; 15].

Окремого висвітлення потребує питання незалежності суддів і його впливу на реалізацію змагальності судовим контролем. Судовий контроль ефективний лише тоді, коли слідчий суддя є інституційно і персонально незалежним, а будь-які механізми тиску або загрози кримінального переслідування не формують «охолоджувального ефекту», що змушує суддю ухвалювати рішення на користь сторони обвинувачення для уникнення ризиків для себе. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності демонструють, що суддівська незалежність є умовою реального судового контролю, а отже, умовою реалізації змагальності у досудовому провадженні [7]. Аналіз проблемних питань притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України підкреслює, що некоректні практики в цій сфері здатні деформувати поведінку суддів, підриваючи здатність судового контролю бути ефективним і принциповим [8]. Криміналістичний наслідок такої деформації полягає у зниженні

стандартів перевірки клопотань і скарг, збільшенні формальності санкціонування втручань і, як результат, у накопиченні доказів із дефектами, які пізніше стають предметом процесуальних спорів і рішень про недопустимість [7; 8].

Змагальність у судовому контролі тісно пов'язана з функцією захисту та процесуальними гарантіями захисника як суб'єкта доказування. Якщо захист не має реальних інструментів впливу на доказову ситуацію на досудовій стадії, то змагальність стає асиметричною, а судовий контроль — єдиним механізмом відновлення балансу. У цьому сенсі теорія функції захисту підкреслює, що захист у кримінальному судочинстві є не пасивною роллю, а активною функцією, спрямованою на спростування підозри, захист прав і формування альтернативної версії [18]. Гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні демонструють, що саме через клопотання, скарги, ініціювання процесуальних дій, доступ до матеріалів і оскарження втручань захист реалізує свою доказову активність, а слідчий суддя виступає гарантом того, що ці інструменти не залишаться декларативними [13; 20]. Практична площина участі захисника у доказуванні в економічних справах, зокрема у провадженнях про привласнення або розтрату майна службовою особою, показує універсальний висновок: без ефективного судового контролю захист часто не може забезпечити отримання або перевірку доказів, що порушує баланс сторін і зменшує якість доказового процесу [16]. З криміналістичної точки зору це означає, що судовий контроль не лише «охороняє права», а й забезпечує доступ до доказових можливостей, підтримуючи реальну змагальність у формуванні доказової картини [15; 20].

Новітній криміналістичний вимір реалізації змагальності судовим контролем пов'язаний із цифровим доказуванням. Цифрові дані створюють особливі ризики: масовість і надмірність вилучення, складність забезпечення цілісності, можливість маніпуляції, а також високий потенціал порушення приватності. У таких умовах судовий контроль стає ключовим механізмом забезпечення пропорційності та «мінімізації втручання», вимагаючи від сторони обвинувачення чіткого визначення предмета доступу, меж вилучення, способів копіювання й збереження даних, а також належного обґрунтування необхідності [14; 15]. Методологічно це узгоджується з вимогами верховенства права в доказуванні,

відповідно до яких доказовий процес має бути контрольованим і перевірюваним, інакше він або руйнує права людини, або стає вразливим щодо допустимості [14; 15]. Криміналістично це означає, що судовий контроль повинен формувати стандарти цифрового документування: вимоги до протоколів, до ланцюга збереження, до залучення спеціалістів, до обґрунтування необхідності повного вилучення пристрою замість копіювання, і таким чином забезпечувати, щоб цифрові докази були не тільки технічно «переконливими», а й процесуально придатними [15].

Проблемні питання реалізації змагальності судовим контролем у досудовому провадженні концентруються навколо кількох типових дисфункцій. По-перше, формалізація судового контролю, коли слідчий суддя фактично не перевіряє обґрунтування клопотань або скарг, обмежуючись констатацією формальних підстав, що нівелює змагальний характер процедури й породжує масив доказів з потенційними дефектами [1; 2; 15]. По-друге, асиметрія доступу до інформації, коли сторона захисту не має достатніх даних для ефективного заперечення або оскарження, а суддя не компенсує цю асиметрію активною перевіркою доводів обвинувачення, що особливо небезпечно у справах із негласними заходами та цифровими даними [17; 15]. По-третє, ризик надмірної активності слідчого судді в окремих процедурах, зокрема при допиті свідка чи потерпілого в судовому засіданні на досудовому розслідуванні, де виникає небезпека зміщення функціонального балансу і фактичного «формування» доказу судом замість сторін, що породжує дискусію про межі судового контролю та його змагальну природу [23; 25]. По-четверте, інституційні ризики, пов'язані із суддівською незалежністю, які здатні деформувати стандарти перевірки і перетворити судовий контроль на обережний формалізм [7; 8]. По-п'яте, виклики цифрового доказування, які потребують від слідчих суддів нових компетенцій для оцінки пропорційності і технічної реальності клопотань, інакше контроль стає або «паперовим», або блокує розслідування через нерозуміння технологічних аспектів [14; 15].

Отже, реалізація засади змагальності судовим контролем на досудовому провадженні в криміналістичному аспекті полягає в тому, що судовий контроль виступає механізмом формування «якісного доказового процесу» ще до судового розгляду по суті, забезпечуючи баланс сторін, захист прав людини, процесуальну чистоту джерел доказів і дисципліну обґрунтування втручань. Він

одночасно виконує гарантійну функцію щодо прав і свобод, доказово-орієнтовану функцію щодо допустимості та перевірюваності доказів, а також організаційно-стимулюючу функцію щодо підвищення стандартів документування та процесуальної культури сторони обвинувачення. Ефективність цієї моделі залежить від реальної змагальності процедур розгляду скарг і клопотань, незалежності слідчого судді, належного процесуального статусу та гарантій захисту, а також від здатності судового контролю адекватно відповідати на виклики цифрового доказування, дотримуючись верховенства права як методологічної основи справедливого кримінального процесу.

Список використаних джерел

1. Макаров М. А. Теорія та практика здійснення судового контролю у кримінальному процесі : монографія. Київ : Видавничий центр «Кафедра», 2017. 434 с.

2. Нор В. Т. Реалізація засади змагальності під час розгляду скарг слідчим суддею : монографія. Львів : Колір ПРО, 2017. 376 с.

3. Погорецький М. А. Судовий контроль та прокурорський нагляд за використанням протоколів оперативно-розшукових заходів як доказів у кримінальному процесі. *Вісник Верховного Суду України*. 2003. № 2. С. 32–38.

4. Погорецький М. А. Судовий контроль за дотриманням конституційних прав людини у кримінальному процесі та оперативно-розшуковій діяльності: стан та перспективи розвитку. *Забезпечення прав і свобод людини в діяльності органів внутрішніх справ України за сучасних умов* : матеріали Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 4 груд. 2009 р.). Київ : ДНДІ МВС України; Харків : Права людини, 2009. С. 302–306.

5. Погорецький М. Судовий контроль за законністю проведення оперативно-розшукових заходів, що обмежують права та свободи людини і громадянина. *Міжнародна поліцейська енциклопедія* : у 10 т. Київ : Атіка, 2010. Т. VI: Оперативно-розшукова діяльність поліції (міліції). С. 960–963.

6. Погорецький М. А., Гриценко І. С. Право на справедливий суд. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Юридичні науки. 2012. № 91. С. 4–7. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Yur_2012_91_3

7. Погорецький М. А., Польовий О. Л., Яновська О. Г. Гарантії суддівської незалежності при притягненні суддів до юридичної відповідальності : монографія. Київ : ВД «Дакор», 2014. 308 с.

8. Погорецький М. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 223–234. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Pogoretskyi.pdf

9. Погорецький М. Прокурор у кримінальному процесі: щодо визначення функцій. *Право України*. 2015. № 6. С. 86–95. URL: https://pravoua.com.ua/storage/files/magazines/files/content-pravoukr-2015-6-pravoukr_6_15-3.pdf

10. Погорецький М. А. Притягнення суддів до кримінальної відповідальності за ст. 375 КК України: проблемні питання матеріального та процесуального права. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 2. С. 223–234. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2015_Pogoretskyi.pdf

11. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Тактика захисника: поняття, зміст та місце в системі криміналістичної тактики. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 113–123. URL: https://vkslaw.knu.ua/images/verstka/2_2016_Sergeeva.pdf

12. Погорецький М. А., Сергеева Д. Б. Криміналістична тактика: щодо визначення поняття. *Часопис Національного університету «Острозька академія»*. Серія «Право». 2012. № 1 (5). URL : <https://lj.oa.edu.ua/articles/2012/n1/12pmasvp.pdf>

13. Погорецький М. А. Захисник – суб'єкт доказування у кримінальному процесі. Організація фук.-практ. конф. Київ, 2002. С. 27–30.

14. Погорецький М. А. Верховенство права у кримінальному процесуальному доказуванні: методологія та практика застосування. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2025. Т. 32. № 3. С. 275–299. DOI: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2025-32-3-275>.

15. Погорецький М. А. Судовий контроль у забезпеченні справедливого та допустимого доказування в кримінальному процесі України. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2025. № 4. Ч. 3. С. 269–279. DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.3.40>.

16. Погорецький М., Щирук М. Участь захисника у доказуванні у справах про привласнення або розтрату майна службовою особою: проблемні питання теорії та практики. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2025. № 3. С. 139–150. DOI: <https://doi.org/10.51647/kelm.2025.3.20>.

17. Полохович О. І. Судовий контроль при проведенні негласних слідчих (розшукових) дій : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2017. 20 с.

18. Попелюшко В. О. Функція захисту в кримінальному судочинстві України : монографія. Острогоз : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2009. 634 с.

19. Попелюшко В. О. Слідчий суддя у кримінальному провадженні: процесуальний статус та процесуальні функції. *Право України*. 2013. № 11. С. 145–153.

20. Старенький О. С. Кримінальні процесуальні гарантії захисника як суб'єкта доказування у досудовому розслідуванні: теорія та практика : монографія / за заг. ред. М. А. Погорецького. Київ : Алерта, 2016. 336 с.

21. Туманян А. Р. Слідчий суддя як суб'єкт реалізації судових функцій у досудовому провадженні. *Форум права*. 2011. № 2. С. 896–901. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2011_2_146

22. Циктіч В. М. Проблемні питання забезпечення прав людини у кримінальному провадженні. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 1. С. 154–162.

23. Циктіч В. М. Проблемні питання забезпечення доказування слідчим суддею у ході проведення допиту свідка, потерпілого під час досудового розслідування в судовому засіданні. *Вісник кримінального судочинства*. 2017. № 3. С. 82–88.

24. Шапутько С. В. Повноваження слідчого судді щодо судового контролю у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2018. 20 с.

25. Шаренко С. Л. Теоретико-прикладні основи діяльності слідчого судді в кримінальному провадженні : монографія. Харків : Право, 2021. 480 с.